

Innst. S. nr. 188

(1999-2000)

Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om årsmelding for 1999 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget)

Dokument nr. 16 (1999-2000)

Til Stortinget

1. SAMMENDRAG

1.1 Utvalgets opprettelse, mandat og sammensetning

Ved vedtak 18. juni 1993 besluttet Stortinget at det skulle etableres en parlamentarisk forankret kontrollordning for den militære etterretnings- og sikkerhetstjenesten, og for politiets overvåkingstjeneste, jf. lov 3. februar 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste, samt instruks til loven gitt av Stortinget 30. mai 1995. Loven fastsetter at kontrollen skal utføres av et utvalg bestående av 7 medlemmer, herunder leder og nestleder, som alle velges av Stortinget. Funksjonsperioden er 5 år. Det er ikke varamedlemmer til utvalget.

Rikard Olsvik ledet utvalget frem til 30. juni 1999, da hans funksjonsperiode utløp. I tillegg ble Stein Ørnhøi og Kjersti Graver gjenoppnevnt. Utvalget har i dag følgende sammensetning:

Leif Mevik, Oslo leder	30. juni 2004
Svein Grønnern, Oslo nestleder	30. juni 2001
Elsa Eriksen, Lenvik	30. juni 2001
Oddrunn Pettersen, Berlevåg	30. juni 2001
Stein Ørnhøi, Tvedestrand	30. juni 2004
Agnes Reiten, Torvikbukta	30. juni 2001
Kjersti Graver, Bærum	30. juni 2004

1.2 Oversikt over utvalgets virksomhet i 1999

Utvalgets virksomhet i 1999 har vært preget av tre større saker hvorav to saker går direkte på utvalgets kontrollfunksjon: De spørsmål som oppstod om utvalgets innsyn i etterretningstjenesten, og følger av at utvalgets kjæremålsadgang er vedtatt opphevet. Utvalget har også foretatt en gjennomgang av Telenors protokoller over utførte telefonkontroller i saker om rikets sikkerhet.

Det er gjennomført 22 inspeksjoner, hvorav 6 i Overvåkingsentralen (OVS), 4 i Forsvarets overkommando/Sikkerhetsstaben (FO/S) og 2 i Forsvarets overkommando/Etterretningsstaben (FO/E). Det er avholdt 10 inspeksjoner i regionale og lokale enheter innenfor tjenestene, samt inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten i 2 sivile etater.

Det er foretatt inspeksjonsreiser til Molde og Harstad/Kirkenes. Det er videre avholdt 24 interne arbeidsmøter samt et internt seminar om digitalisering og telekommunikasjon.

Det er gjennomført eksterne møter med følgende: Forsvarets overkommando om sårbarhet innen tele- og datakommunikasjon, Datatilsynet om Schengen Informasjonssystem, Telenor om regler og prosedyrer for bistand ved telefonkontroll, Justisdepartementet med statsråd Odd Einar Dørum, FO/E om ulike deler av virksomheten.

Utvalgets leder og sekretær har deltatt på FO/s' sitt årlige seminar for militære klareringsmyndigheter, og hatt møter i Statens Post- og Teletilsyn og med tjenestene.

Det har kommet inn 17 klagesaker mot 21 i 1998. 12 klagesaker retter seg mot politiets overvåkingstjeneste og 5 mot FO/S.

Det er opprettet 5 saker på grunnlag av forhold som er tatt opp av eget tiltak.

Erfaringen etter at utvalget i 1998 engasjerte en ekspert innenfor tele- og datakommunikasjon til å bistå utvalget ved inspeksjoner er positiv.

1.3 Politiets overvåkingstjeneste (POT)

Det er gjennomført 6 inspeksjoner i OVS, i tillegg har leder og sekretær hatt møter i forbindelse med behandling av enkeltsaker.

Det er gjennomført inspeksjon ved POTs regionsentral i Finnmark og på distriktsnivå i Romsdal, Follo og Tønsberg.

Utvalget har i 1999 ikke hatt saker hvor det er uttalt kritikk mot POT.

Utvalgets generelle inntrykk er at POT har kommet langt i arbeidet med å etablere både ryddige systemer og ryddig praksis for registrering og arkivering.

Først i oktober 1999 forelå Justisdepartementets registreringsrundskriv for POT. Den bebudede gjennomgangen av sideregistrene i OVS, jf. årsmeldingen for 1998, ble derfor besluttet utsatt til registrene kunne vurderes opp mot rundskrivets bestemmelser. Arbeidet med implementering av regelverket vil bli fulgt nøye, og utvalget vil i den forbindelse føre kontroll med hvordan eksisterende sideregistre innpasses i systemet.

Ved inspeksjoner av ytre ledd i POT har utvalget notert seg at det legges stor vekt på forebyggende arbeid, særlig rettet mot ekstrempolitiske miljøer hvor det utøves politisk motivert kriminalitet. Utvalget ser positivt på en slik prioritering.

Utvalget har i 1999 mottatt 12 klager fra enkeltpersoner, rettet mot POT. Sakene har stort sett vært begrunnet i mistanke om overvåking, i form av telefonavlytting, spaning eller annet. Samtlige klager er undersøkt sentralt i OVS, og hvor utvalget har funnet grunn til det, også i POT lokalt. Utvalgets undersøkelser har ikke avdekket kritikkverdige forhold i noen av sakene.

Gjennomgang av Telenors protokoller i telefonkontrollsaker

Det ble i media slått opp at Telenor førte egne protokoller over telefonkontroller som bedriften utfører på oppdrag fra politi/påtalemyndighet. Det ble gitt inntrykk av at det dreide seg om et meget stort materiale som dokumenterte POTs telefonkontroll helt tilbake til 1945.

Justisdepartementet ba i brev utvalget vurdere å gjennomgå protokollene med sikte på å få avklart om Telenors behandling av opplysningene hadde vært i samsvar med gjeldende retningslinjer. Utvalget mente presseoppslagene ga grunn til å undersøke saken, og tilskrev departementet om at det ville gjennomgå protokollene, primært med sikte på å kontrollere rettsgrunnlaget for den enkelte kontroll, men også Telenors regler og praksis for håndtering av telefonkontrollsaker dersom gjennomgangen skulle avdekke uregelmessigheter som kunne gjøre det aktuelt.

Utvalget ba Telenor om å få fremlagt alt relevant arkivmateriale. Omfanget var betydelig mindre enn man hadde fått inntrykk av gjennom pressen, og materialet var ikke komplett, verken med hensyn til teleområder eller tidsperioder. Det forelå ikke protokoller som gikk lenger tilbake enn til 1986. Hovedtyngden av materialet gjaldt saker fra 90-tallet.

Resultatet av undersøkelsene ga ikke grunn til å gå inn på Telenors praksis for håndtering av opplysninger i telefonkontrollsaker før 1997, som departementet

hadde bedt utvalget vurdere. Spørsmålet hadde uansett liten aktualitet etter at Telenor innførte nye regler med virkning fra 1. september 1997. Bedriftens tidligere praksis på området var også blitt gjennomgått og evaluert av et eksternt utvalg før regelendringen i 1997.

Opphevelse av utvalgets kjæremålsadgang

Ved lov 3. desember 1999 nr. 82 ble det gjort endringer bl.a. i straffeprosessloven, som utvider adgangen til å drive skjult etterforskning.

I tilknytning til disse endringene er det innført en generell ordning med oppnevning av forsvarer for den mistenkte allerede fra politiets begjæring innkommer forhørsretten. Som følge av dette er EOS-utvalgets kjæremålsadgang vedtatt opphevet.

Utvalget er generelt positiv til en ordning med forsvareroppnevning. Utvalget har i 1999 for første gang i ett tilfelle brukt kjæremålsadgangen som gjaldt telefonavlytting. Kjæremålet ble tatt til følge.

Ut fra sin erfaring ser utvalget at det i saker om rikets sikkerhet kan oppstå et problem når det gjelder forsvarernes muligheter for innsyn i rettspraksis etter den nye ordningen. Rettsavgjørelser vil regelmessig være gradert også i anonymisert form. Og rettsavgjørelser på dette området er i dag ikke samlet noe sted annet enn eventuelt i OVS. Samtidig vil det være vanskelig å ivareta den mistenktes interesser på en god måte uten innblikk i rettspraksis. Utvalget har gjort Justisdepartementet oppmerksom på denne problemstillingen og har påpekt at det kan være behov for et arkiv over rettspraksis i anonymisert form som kan være tilgjengelig for forsvarere når de arbeider med en sak.

Utvalget gjør oppmerksom på at etter opphevelsen av kjæremålsadgangen (§ 7 i kontrollloven), bør også § 7 siste ledd i utvalgets instruks oppheves.

1.4 Forsvarets sikkerhetstjeneste

Utvalget har i 1999 gjennomført 4 inspeksjoner i FO/S. I tillegg har leder og sekretær hatt møter i forbindelse med behandling av enkeltsaker.

Det er gjennomført inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten ved Vernepliktsverket i Harstad, og ved Distrikstkommando Nord-Norge i Harstad, samt av personellsikkerhetstjenesten hos Fylkesmannen i Møre og Romsdal og Fylkesmannen i Vestfold.

Utvalget vil i det videre kontrollarbeidet legge større vekt på sakene vedrørende påklagede klareringsnektelser i tillegg til den rutinemessige gjennomgangen av klageavgjørelser som skjer ved hver inspeksjon i FO/S.

Den nye sikkerhetsloven har ennå ikke trådt i kraft da arbeidet med forskrifter til loven tar tid. I påvente av at loven skal tre i kraft senest 1. januar 2001 er regelsituasjonen innenfor personellsikkerhetstjenesten fortsatt noe uklart.

Med virkning fra 1. januar 1999 ble antall klareringsmyndigheter i Forsvaret redusert bl.a. pga. omorganiseringer og ønske om å unngå enheter med få saker pr. år. Det er grunn til å anta at omleggingen har bidratt til å høyne kompetansen og øke kvaliteten på saksbe-

handlingen. En viss reduksjon er foretatt også på sivil sektor. Utvalget har forstått at det på denne sektoren vil bli gjennomført ytterligere reduksjoner når sikkerhetsloven har trådt i kraft.

Utvalget har ikke avdekket forhold ved FO/S eller underlagte militære klareringsmyndigheters saksbehandling, arkivhold eller avgjørelser som i 1999 har gitt grunnlag for kritikk eller anmerkninger.

Det er i 1999 mottatt 5 klager på nektelse eller tilbakekall av sikkerhetsklarering. Det dreier seg om forvaltningsavgjørelser hvor det kan oppstå spørsmål vedrørende krav til saksforberedelse, begrunnelse og partsinnsyn, foruten realiteten. Det er avsluttet 3 saker i 1999. Utvalget har ikke i noen av disse sakene funnet grunnlag for å uttale kritikk.

Utvalget har tidligere påpekt at det kan være en nær sammenheng mellom tjenestesak og klareringssak i tilfeller hvor sikkerhetsklarering er et vilkår for å inneha visse stillinger. I enkelte saker anfører også klageren at saken egentlig ikke gjelder hans sikkerhetsmessige skikkethet, men at reglene om klarering misbrukes for å løse en personalkonflikt. Utvalget har en løpende dialog med FO/S om generelle spørsmål som denne type saker reiser.

I årsmeldingen for 1998 ble en del spørsmål i tilknytning til klareringsmyndighetenes bruk av opplysninger fra POTs registre tatt opp. FO/S opplyste her at man ber OVS om utdyping hvor registeropplysningene er knappe og lite konkrete, dersom opplysningene kan være avgjørende for klareringsspørsmålet. Utvalget fant ikke grunn til å gjøre mer med saken. Men den reiser spørsmål om saksbehandlingen både i OVS og hos klareringsmyndighetene når det gjelder presentasjon og bruk av registeropplysninger fra POT i klareringssammenheng, og det er grunn til fortsatt å være oppmerksom på problemstillingen.

Ved inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten hos Fylkesmennene i Møre og Romsdal og i Vestfold fant utvalget grunn til å påpeke enkelte forhold når det gjaldt arbeidet med makulering av negative personopplysninger i uaktuelle saker samt med praksis for innmelding av klareringsavgjørelser til departementet. Forholdene var ikke av en slik karakter at det var grunnlag for annen oppfølging. Utvalget la vekt på at personellsikkerhetsdirektivene er under revisjon i forbindelse med utarbeidelse av forskrifter til sikkerhetsloven samt at gjeldende direktiv om innmelding av klareringsavgjørelser innen den sivile forvaltning ikke synes å ha vært i bruk i særlig grad.

1.5 Forsvarets etterretningstjeneste

Det ble i 1999 gjennomført 2 inspeksjoner i FO/E og av Forsvarets stasjoner i Kirkenes og Vardø, i tillegg til at utvalgets leder og sekretær har hatt møter i FO/E i forbindelse med behandling av generelle spørsmål vedrørende utvalgets kontroll med og innsyn i tjenesten. Det har vært to møter med FO/E hvor innsynsspørsmål har vært drøftet og hvor det er gitt orienteringer om deler av tjenestens virksomhet.

1999 har vært preget av arbeid med spørsmål omkring utvalgets innsyn i etterretningstjenesten, og andre sider ved kontrollopplegget. Det er ikke avdekket forhold eller tatt opp saker av eget tiltak hvor det er funnet grunnlag for å rette kritikk mot tjenesten.

Det har i 1999 ikke innkommet klager som har rettet seg mot Forsvarets etterretningstjeneste.

I årsmeldingen for 1998 tok utvalget opp et saks-kompleks mellom Forsvarsdepartementet, FO/E og utvalget som gjaldt utvalgets innsyn i etterretningstjenesten. Ved behandlingen av årsmeldingen i juni 1999 ga Stortinget føringer på hvordan utvalget bør praktisere innsynsretten, som utvalget har tatt til etterretning, og det ble etablert en ordning for håndtering av eventuelle tvister om innsyn i etterretningstjenesten. Utvalget har etter Stortingets behandling, sammen med FO/Es ledelse, gått grundig inn i de problemstillinger som foranlediget saken. Med utgangspunkt i Stortingets behandling arbeides det nå planmessig for å etablere et innsyn og et kontrollopplegg som er tilfredsstillende i forhold til de oppgaver utvalget er pålagt etter lov og instruks, og som ivaretar særlige konfidensialitetshen-syn i denne tjenesten.

1.6 Erfaringer med kontrollvirksomheten, administrative forhold

Det er utvalgets oppfatning at det innenfor de rammer som er lagt utøver en reell kontroll, og at samarbeidet med samtlige tjenester fungerer tilfredsstillende. Det er utvalgets erfaring at det fra ledelsen i tjenestene vises vilje til samarbeid og åpenhet. Det vurderes å benytte uanmeldte inspeksjoner i en viss grad såfremt det kan gjøres innenfor rammen av gjeldende lov og instruks.

Da utvalget er relativt nyetablert og skal dekke et bredt felt ser utvalget det som nyttig å utveksle erfaringer med kontrollorganer i andre land med sammenlignbare systemer som vårt.

Utvalget flyttet i november 1999 til nye lokaler i Nedre Vollgate. Lokalene er sikkerhetsmessig godkjent for møteavvikling og dokumentoppbevaring. Utvalgets driftsutgifter vil etter flyttingen bli noe høyere enn tidligere på grunn av økt lokaleie og fordi administrative tjenester i større grad belastes utvalgets eget budsjett. Utvalgets utgifter i 1999 har vært kr 2 417 000.

2. KOMITEENS MERKNADER

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Sigurd Grytten, Inger Lise Husøy, Laila Kaland og lederen Gunnar Skaug, fra Fremskrittspartiet, Carl I. Hagen og Vidar Kleppe, fra Kristelig Folkeparti, Odd Holten og Kari Økland, fra Høyre, Svein Ludvigsen, og fra Sosialistisk Venstreparti, Kristin Halvorsen, har gjennomgått Dokument nr.16 (1999-2000) fra

Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget).

Komiteen viser til at EOS-utvalget har gjennomført 22 inspeksjoner, hvorav 6 er avholdt i Overvåkningsentralen (OVS), 4 i Forsvarets overkommando/Sikkerhetsstaben (FO/S) og 2 i Forsvarets overkommando/Etterretningsstaben (FO/E). I tillegg er det avholdt 10 inspeksjoner i regionale og lokale enheter, og det er foretatt inspeksjon av personellsituasjonen i 2 sivile etater. Komiteen konstaterer at EOS-utvalget med dette har oppfylt lovens krav.

Komiteen registrerer at EOS-utvalget ikke finner grunnlag for kritikk overfor de tjenester det skal kontrollere.

Komiteen registrerer at EOS-utvalget anbefaler en endring i utvalgets instruks § 7 siste ledd som en konsekvens av at kjæremålsadgangen i kontrollovens § 7 tidligere er opphevet. Komiteen forutsetter at dette

forhold blir tatt opp i forbindelse med at Stortinget skal evaluere ordningen med EOS-utvalget ved utgangen av inneværende stortingsperiode.

3. KOMITEENS TILRÅDING

Komiteen har for øvrig ingen merknader, viser til dokumentet og til det som står foran, og råår Stortinget til å gjøre slikt

vedtak:

Dokument nr. 16 (1999-2000) - Årsmelding for 1999 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) - vedlegges protokollen.

Oslo, i kontroll- og konstitusjonskomiteen, den 23. mai 2000

Gunnar Skaug
leder

Svein Ludvigsen
ordfører og sekretær